

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

1944/1945: TÁRSADALOM A HÁBORÚBAN

Folytonosság és változás Magyarországon

Szerkesztette:

Bódy Zsombor-Horváth Sándor

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

Tartalom

BÓDY ZSOMBOR–HORVÁTH SÁNDOR: 1945 és a háború társadalma: kutatási keretek	7
I. Háború a személyes források tükrében	13
BÓDY ZSOMBOR: A második világháború magyar társadalma egy önéletrajz tapasztalati horizontján	15
KUNT GERGELY: A nyilasterror hatása egy kamaszlány előítéleteire	35
RITTER GYÖRGY: Előzetve. Egy bakonyi német asszony emlékezete a háború borzalmairól	53
PIHURIK JUDIT: Hadifoglyok írták	71
II. „Lakáskérdés” a háború alatt	91
RIGÓ MÁTÉ: „Hétköznapi emberek” és a holokauszt	93
NAGY ÁGNES: „Kinek a lakását lehet kiigényelni?”	119
SZÍVÓS ERIKA: Egy mikrokozmosz végnapjai	141
III. Erőszak, traumák és emlékezet	169
PALASIK MÁRIA: Politikai gyilkosságok 1945-ben – értelmezési lehetőségek	171
BARNA ILDIKÓ–PETŐ ANDREA: Törvényesített emlékezés	191
HORVÁTH SÁNDOR: A per. Rágalom, feljelentés és lehetőségek egy népbíróági eljárásban 1945-ben	207
LACZÓ FERENC: „Tisztában voltam azzal, hogy a felszabadulásig most már mindig csak rosszabb és rosszabb lesz”	231
IV. Háború és nyilvánosság	255
TURBUCZ DÁVID: Horthy Miklós vezérkultusza és a háborús propaganda	257
EGRY GÁBOR: Hova lettek az erdélyiek? Az erdélyi identitás változásai, 1938–1948	271
SZÉCHENYI ÁGNES: A háborús trauma rövid és hosszú távú emlékezete a magyar irodalomban, 1938–1948	289
Szerzők	309

Horthy Miklós vezérkultusza és a háborús propaganda

Horthy Miklós vezérkultusza a teljes Horthy-korszak szimbolikus politikáját meghatározta, igaz, ennek intenzitása, hangsúlyai 1919 és 1944 között változtak. A kultusz csúcspontja 1938 után volt, ami összefüggött a revíziós sikerekkel,¹ azonban felfuttatásához ezen kívül más tényezők is hozzájárultak: különösen a nemzetközi erőviszonyok megváltozása az 1930-as években, majd a második világháború kitörése. 1941. június végét követően Magyarország is a hadviselő államok közé tartozott. Belpolitikai téren a Horthy-kultusz eltömegesedésében a fennálló politikai rendszer védelme is szerepet játszott, amely a szélsőséges jobboldali eszmék megerősödésével, a belpolitikai jobbratolódás folyamatával függött össze.² Horthy kultusza a rendszer szempontjából negatív külső és belső tendenciák ellensúlyozását szolgálta: a fennálló hatalom arra használta a vezérkultuszt, hogy stabilizálja a rendszert, másrészt azt a célt is szolgálta, hogy a kultusz pozitív jövőképet nyújtson a társadalomnak.³

E tanulmányban annak bemutatására törekszem, hogy a második világháború alatti háborús propaganda és a fokozatosan durvuló antiszemita diskurzus – ezek érthetően össze is kapcsolódtak – hogyan hatottak a Horthy-kultuszra. Azt igyekszem bemutatni, hogyan épült be, ha beépült, a háború, az erőszak és a diszkrimináció témája a vezérképbe.⁴

A háború alatti kultuszépítés gerincét is a kormányzó személyéhez kötődő évfordulók ritualizált ünnepei alkották: elsősorban a születés- (június 18.) és névnapok (december 6.), amelyeket évről évre ünnepeltek. Közülük kiemelkedett Horthy hetvenötödik születésnapja. A kormányzóválasztás (március 1.) és a budapesti bevonulás (november 16.) évfordulóit ebben az

1 Turbucz Dávid: Horthy Miklós, az „országgyarapító”. Kommentár 7. (2010) 4. sz. 71–80.

2 Szabó Miklós: Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben. Világosság 19. (1978) 8–9. sz. 513.; Olasz Lajos: A kormányzóhelyettesi intézmény története (1941–1944). Bp., 2007. 71.; Romsics Ignác: Horthy-képeink. Mozgó Világ 33. (2007) 10. sz. 17–18.

3 Részletesebben erről: Turbucz Dávid: Vezérkultusz és nyilvánosság. Horthy Miklós „országjárásának” húszéves jubileuma (1939–1940). Médiakutató XI. (2010) 2. sz. 101., 105–106.

4 E tanulmány megírásakor jelentősen támaszkodtam a doktori disszertációm azon fejezeteire (A Horthy-kultusz 1919–1944. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 2014), amelyek a második világháború időszakával és a háborús propagandával foglalkoznak. E tanulmány ezek rövidített és átdolgozott összefoglalása.

időszakban országos keretek között csak a huszadik jubileumokon ünnepelték.⁵ A kultuszépítés alkalmai közé a kormányzó külföldi és vidéki útjai, a közszereplései és a Horthy családhoz köthető események, így például Horthy István halála sorolhatók. Horthy Miklós vezérkultuszának építése különböző szintereken valósult meg: a kultuszépítők közé sorolható az országgyűlés, a kormány, a honvédség, az egyházak, a vidéki törvényhatóságok, a rendszerhez hű társadalmi egyesületek, a tudományos és kulturális szféra fennálló rendszert támogató reprezentánsai és az ifjúsági szervezetek is.

Az említett szintereken, különféle csatornákon – hódoló feliratokon, igehirdetéseken, életrajzokon, festményeken, fényképeken stb. – keresztül közvetített vezérkép lényege szerint a magyarságnak nincs esélye Horthy Miklós nélkül elérnie a „szebb jövőt”, a nemzeti nagyság helyreállítását, mindazt, amit az első világháború után a nemzet elveszített. E narratíva szerint Horthy volt a nemzet kormányosa, aki a magyarság egyedüli vezéréként a kitűzött célok felé irányítja nemzetét. A korszak végén, az említett rendszer-stabilizációs okokból felerősödött ez az állítás. Az üzenet, amely szerint a magyarság egyetlen vezére Horthy, minden évfordulón gyakrabban fordult elő 1938 után, mint korábban, bár a növekedés eltérő mértékű volt. A születésnapokon megjelent cikkekben például 1939–1944 között 576-szor, míg korábban 200 alkalommal fordult elő ez az állítás. A névnapok esetében 157-ről 350-re emelkedett ennek előfordulása. Horthy Miklós 1919-es megjelenését a magyar politika színterén egy új korszak szimbolikus kezdeteként értékelték a hódoló kortársak, a budapesti bevonulásból így lett idővel a nemzet „feltámadásának” ünnepe. A kultikus interpretáció szerint ebből következtek azok a sikerek, amelyeket a kormányzó személyes érdemének tulajdonított a propaganda, így például az „országgyarapítás”. A vezér ezek szerint meg tudta valósítani azokat a vágyakat, amelyeket az első világháború után a rajongó kortársai a személyéhez társítottak.⁶ A kultikus szövegek szerint így magyarázható a magyar nemzet és vezérének egysége, a nemzet kormányzó iránt érzett hálája: ezek szerint „az egységes magyar nemzet”, „millió magyar” stb. ünnepi évről évre a kormányzó születés- és névnapjait. Amíg a születésnapokon 1938 előtt 523, addig 1939 után már 995 alkalommal lehetett erről olvasni a napilapokban. A névnapokon valamivel kisebb mértékű volt ez a növekedés.⁷

5 Erről részletesebben *Turbucz D.: Vezérkultusz és nyilvánosság* i. m. 101–122.

6 Ez a technika gyakran előfordul a vezérkultusz-építés során. E. A. Rees: *Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions*. In: *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Eds. Balázs Apor et al. London, 2004. 14.

7 Az említett adatok, amelyek forrása a doktori disszertációm, a kutatásom során elemzett 13 országos napilap cikkeire vonatkoznak. A napilapokat igyekeztem a politikai orientációjuknak megfelelően reprezentatív módon kiválasztani. Ennek eredményeként az 1938–1944 közötti időszakhoz a katolikus klérus szócsövének tekinthető, a Központi Sajtóvállalat által kiadott *Új Nemzedék* és *Nemzeti Újság*, a konzervatív irányultságú *8 Órai Újság*, *Magyarország* és *Magyar Nemzet*, a polgári liberalizmus különféle árnyalatait képviselő *Pesti Hírlap*, *Esti Kurír* és *Újság*, a szociáldemokrata

Annak változása, hogy a vezérkultusz egyes elemei milyen arányban fordultak elő az országos lapokban, a kultusz szimbolikus és közéleti jelentőségének növekedésére mutat rá. Főként a Horthy-kép azon elemei fordultak elő gyakrabban, amelyek a kultusz legitimációs funkciójával szorosabban összekapcsolódtak. A Horthy-kultusz azon üzeneteit, amelyeket a háborús propaganda céljaira, a fennálló rendszer stabilizálásának igényével is használtak, az alábbiakban – alapvetően kronológiai rendben – mutatom be. Ráadásul, mint majd látható lesz, volt átfedés a már röviden ismertetett egyes üzenetek és a vezérkép háborús propaganda céljaira alkalmazott elemei között. A Horthy-kép lényege a háború alatt sem változott (a kontextus nyilván módosult): ez továbbra is az volt, hogy a kormányzó jelenti a magyarság számára az egyedüli lehetőséget a kitűzött célok elérésére, a felmerült, a háború által okozott nehézségek mielőbbi sikeres, eredményes kezelésére. Ennek igazolása érdekében hivatkoztak a kultuszépítők a vezérnek tulajdonított eredményekre: a múltban elért sikerek a jelenben és a jövőben is garantáltak – szögezték le.

A „fegyveres semlegesség”: 1939–1941

A Horthy-kép egyik szimbóluma szerint a kormányzó az ország, a nemzet kormányosa volt. Eszerint Horthy Miklós a viharos tengeren, a sziklák és örvények ellenére határozottan és kötelességtudóan tesz eleget parancsnoki köteleinek, így vezetve a nemzet hajóját a „szebb jövő”, a „csendes rév”, a biztonságot nyújtó kikötő felé. Ezt fejezte ki az alábbi idézet is, amely felidézte az első világháború időszakát, párhuzamot vonva a múlt és a jelen között:

„[Horthyt – T. D.] a sors rendelése a magyar tenger elvesztése után másfajta viharok, másfajta veszélyek, másfajta kormányzás és parancsnoklás felé hívta el. Ekkor már nem a magyar tengeri hatalom flottáját kellett vezényelnie, hanem átvitt értelemben egy világviharoktól hányatott, elsüllyedéssel fenyegetett nemzet hajójának kormányzását kellett vállalnia.”⁸

A viharos tenger stb. ebben – és az összes hasonló – idézetben kettős jelentéssel bír. Egyfelől utalt a múltra, amelyet a kultikus interpretáció szerint a magyarság Horthynak köszönhetően maga mögött tudott hagyni. Másfelől – és e tanulmány szempontjából ez lényeges – egyértelműen leírta a jelent, a háborús állapotokat, amelyben szintén a kormányzót tekintették a nemzet iránymutatójának, védelmezőjének, aki a háborús körülmények között is sikeresen képes vezetni nemzetét. A világháború alatt a vezérkép ezen – már húsz éve rendszeresen alkalmazott – eleme új kontextusba került. A vihar, az

Népszava és a szélsőjobboldali *Pesti Újság*, *Összetartás*, *Magyarság* és *Új Magyarság* cikkeit elemeztem. Az említett cikkek az adott években jún. 15–22. és dec. 3–9. között jelentek meg.

8 *Szerző nélkül*: Otrántó hőse. Nemzeti Újság 1939. máj. 16. 10.

örvény és a szikla szavak a háborúra utaltak, amelynek Magyarország még nem volt a része.⁹ Emiatt a magyar állam a „rend”, a „béke”, a „boldogság” és a „nyugalom” szigete tudott maradni.¹⁰ A 8 Órai Újság egyik méltatása szerint az államfő „bölcs vezetésével mindeddig biztosította számunkra a békét és távol tartotta tőlünk a pusztítás démonait”.¹¹ A propaganda természetéből következően akkor és később sem foglalkozott az ország külpolitikai mozgásterének fokozatos beszűkülésével.¹²

1941. június 26-a után a nemzet és az ország kormányosának motívuma nem változott, azonban Magyarország ábrázolása a „béke” stb. szigeteként háttérbe szorult. A magyar állam hadviselő féllé vált, így ez az értékelés már nem volt tartható tovább, ezt módosítani kellett. A „rév” és a „kikötő” kifejezések a háború utáni időszakra vonatkoztak, de emellett megmaradt az eredeti – a nemzeti nagyság visszaszerzésére vonatkozó – jelentésük is.¹³ Horthy Miklós hetvenötödik születésnapján ezt az alábbi értékelés fejezte ki: „Tudjuk, hogy hajónk gyorsan révbe ér.”¹⁴

A háborús részvétel igazolása: 1941–1944

Magyarország és a Szovjetunió között 1941. június 26-án állt be a hadiállapot, miután a kassai incidens hatására – minden érdemi mérlegelés nélkül – a kormányzó így döntött.¹⁵ A Horthy-kultusz ezt követően a háborús propaganda részévé vált, a kormányzót méltató szövegekben így rendszeressé váltak a háborúra történő utalások.

A június végén megjelent cikkek közül több hangsúlyozta, hogy a magyar társadalom ismeri a bolsevista uralmat, ugyanis 1919-ben ezt megtapasztalta.¹⁶

9 Turbucz D.: Vezérkultusz és nyilvánosság i. m. 104.; Olasz Lajos: A kormányzó-kultusz alakulása a második világháború időszakában. In: Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról. Szerk. Miklós Péter. Szeged, 2010. 362.

10 Lásd például Szerző nélkül: Holnap. Új Nemzedék 1939. nov. 16. 3.; Szerző nélkül: A kormányzót ünnepelte... Új Nemzedék 1940. dec. 6. 3.; Szerző nélkül: A Magyar Hódolat ünnepe. Reggeli Magyarország 1940. márc. 1. 1.; Szerző nélkül: 21 esztendő. Pesti Hírlap 1940. nov. 17. 3.; Szerző nélkül: Ágyúk szavára. Új Nemzedék 1940. jún. 18. 3.

11 Szerző nélkül: Horthy. 8 Órai Újság 1940. jún. 17. 3.

12 Ehhez lásd Zeidler Miklós: Mozgástér a kényszerpályán. A magyar külpolitika „választásai” a két háború között. In: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Szerk. Romsics Ignác. Bp., 2005. 162–205.

13 Lásd például Szerző nélkül: Ünnepnep. Pesti Hírlap 1942. jún. 18. 1.

14 Például Szerző nélkül: Isten áldd meg. 8 Órai Újság 1943. jún. 17. 1.

15 A hadba lépés értékeléséhez lásd Romsics Ignác: Magyar történeti problémák, 1900–1945. In: Uő: Múltrol a mának. Tanulmányok és esszék a magyar történelemről. Bp., 2004. 330–331.; Pritz Pál: 20. századi magyar külpolitika. In: Uő: Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág. 20. századi metszetek. Bp., 2011. 43–44.

16 Lásd például Szerző nélkül: Hadiállapot. Esti Magyarország 1941. jún. 27. 1.; Szerző nélkül: Hadiállapot Magyarország és Szovjetunió között. Újság 1941. jún. 28. 1.; Szerző nélkül: A magyar légierő. Nemzeti Újság, 1941. jún. 28. 1.

Ráadásul e cikkek szerint Horthy Miklós fővezérként „végzett” a bolsevista diktatúrával, „a vörös banditákkal” és a „felemelkedés útjára vezette” a magyar államot.¹⁷ A szabadelvű *Újság* úgy fogalmazott, hogy „emlékünkbe kell idéznünk” Horthynak „azt a felejthetetlen tettét, amellyel a romokban heverő országban dicsőséges hadsereget tudott életre kelteni és a romok eltakarítása után az országot boldogabb idők felé vezette”.¹⁸ Az üzenet a háborúba lépés tényét volt hivatott ellensúlyozni. Azt sugallta, hogy a magyar nemzetnek nincs oka félnie a jövőtől, mert a bolsevizmus elleni küzdelem terén Horthynak tapasztalatai és eredményei egyaránt voltak.

A háborús propaganda a nemzet érdekeként magyarázta a magyar katonai részvételt, mert ez biztosítja egyedül a nemzet létét.¹⁹ E nemzeti értelmezés összekapcsolódott a háború európai léptékű értékelésével, ugyanis a Szovjetunió elleni hadművelet („keresztes háború”) nemcsak a magyar állam, hanem egész Európa érdeke.²⁰ A bolsevizmus elleni küzdelem célja a „barbárság” és az „ázsiai pestis” elpusztítása, mert a propaganda szerint Európa biztonsága, illetve a „keresztény” és az „európai” civilizáció fennmaradása kizárólag így garantálható.²¹ Magyarország katonai részvétele elkerülhetetlen lépés, válasz a provokációra, így tehát nem a magyar fél felelős ezért. A háború jogos védekező háború.²² A tengelyhatalmak a fentiekből következően az „igazság”, a „kereszténység” és az „európai civilizáció” védelmezőiként, az „új Európa” megteremtőiként jelentek meg az elemzett cikkekben.²³ A minden lehetséges rossz

17 *Szerző nélkül*: Hadiállapotban a vörös rémmel. Reggeli Magyarország 1941. jún. 28. 5.; *Szerző nélkül*: A nemzet atyjának intelmei. Reggeli Magyarország 1941. júl. 1. 5.; *Szerző nélkül*: A magyar légierő. Nemzeti Újság 1941. jún. 28. 1.; *Szerző nélkül*: A vörös légitámadások megtorlásaként. Új Magyarság 1941. jún. 28. 1.

18 *Szerző nélkül*: Hadiállapot Magyarország és Szovjetunió között. Újság 1941. jún. 28. 1.

19 A veszély diskurzusainak elemzéséhez lásd Szabó Márton: Politikai idegen. A politika diszkurzív szereplőinek elméleti értelmezése. Bp., 2006. (Posztmodern politológiák) 39–42.

20 A román háborús propaganda is így igyekezett igazolni Románia hadba lépését. Silviu-Marian Miliu: Mobilizing the European idea at Europe's eastern frontier. The war propaganda of Romania and Finland as recorded in their bilateral relationship. Valahian Journal of Historical Studies (2005) 3–4. sz. 67–75.

21 Az ellenségképzés technikái az első világháború óta érdemben nem változtak. Ehhez lásd Harold D. Lasswell: Propaganda Technique in the World War. London, New York, 1927.

22 Pihurik Judit: Háborús propaganda és a harctéri naplók valósága. A 2. magyar hadsereg katonái a szovjet fronton. Történelmi Szemle XLVII. (2005) 1–2. sz. 105–107. Lasswell azt írja, hogy a propaganda minden egyes háborút védekező háborúnak igyekszik beállítani. Lasswell, H. D.: i. m. 47.

23 *Szerző nélkül*: Hadiállapot. Esti Magyarország 1941. jún. 27. 1.; *Szerző nélkül*: Hadiállapotban a vörös rémmel. Reggeli Magyarország 1941. jún. 28. 5.; *Szerző nélkül*: A magyar légierő. Nemzeti Újság 1941. jún. 28. 1.; *Szerző nélkül*: A vörös légitámadások megtorlásaként. Új Magyarság 1941. jún. 28. 1. A *Népszava* nem közölt ilyen kijelentéseket a június végi cikkeiben. 1939. szeptember 1-je után a német háborús propagandában is hasonló érvekkel igyekezett kifejezni, hogy a lengyel „provokációval” szemben jogos önvédelemről van szó. Jo Fox: Film Propaganda in Britain and Nazi Germany. World War II Cinema. Oxford, New York, 2007. 43–48. A háború defenzív jellegét hangsúlyozták 1940-ben és még 1941-ben is. Ian Kershaw: A Hitler-mítosz. Vezérkultusz és közvélemény. Bp., 2003. 218–220.

(„káosz”, „istentelenség”) forrásaként, egyfajta földi pokolként ábrázolt Szovjetunióval szemben álltak tehát a fenti jelzőkkel értékelt tengelyhatalmak. Az ellenségkép és a háború igazolása egymással mindig összefügg.²⁴

Az 1941. június 16-a után megjelent cikkek még azt is kiemelték, hogy Magyarország volt Európában az első antibolsevista állam.²⁵ Más napilapokhoz hasonlóan az *Új Magyarság* köszönetet mondott a kormányzónak, hogy „ezelőtt huszonnégy esztendővel eljegyezte hazáját az antibolsevista eszmével és abból soha egy jottányit sem engedett lealkudni”.²⁶ Azért jelent meg ez az értékelés számos napilapban, mert Ullein-Reviczky Antal sajtófőnök ezt várta el a szerkesztőségektől:

„Szíveskedjenek itt megemlékezni a dicsőséges magyar ellenforradalomról, a nemzeti Hadseregről, amelynek kormányzó urunk, mint fővezér állott az élén. A magyar politika és a magyar közvélemény felfogása attól a pillanattól kezdve, hogy a bolsevizmus réme rászabadult a világra, egy percre sem adta fel antibolsevista beállítottságát, annak dacára, hogy az akkori Európa legkevésbé sem honorálta Magyarországnak ezt a magatartását.”²⁷

Az 1941. szeptember 8–10. közötti vinnyicai Hitler–Horthy találkozót követően a fentiekhez hasonló kijelentések szerepeltek a magyar lapokban. A találkozóról csak „rendkívüli gonddal” lehetett tájékoztatni.²⁸ A kormányzó jelentőségét a közölt cikkekben a régóta alkalmazott metafora fejezte ki: „ebben a történelmi feladatteljesítésben a sorstól elhivatott ember vezéri nagyságával irányítja nemzetünk hajóját.”²⁹ A magyarok az egyik liberális napilap szerint meg vannak arról győződve, hogy Horthy „a magyar feltámadás útján viszi továbbra is előre Magyarországot”.³⁰ A győzelem így tehát garantált, mert e cél elérésére alkalmas vezér áll a magyar nemzet élén. A vezérkép antibolsevista elemeinek erősödéséhez járulhatott hozzá továbbá az is, hogy 1941. november 17-én Horthy beszédet mondott Nyíregyházán a hazatérő alakulatok köszöntésére rendezett ünnepségen.³¹ Beszédében a háborús propaganda főbb állításai voltak megtalálhatóak.³² Horthy szerint ugyanis:

24 Az ellenségkép elemzéséhez lásd Fox, J.: i. m. 136.

25 *Szerző nélkül*: Hadiállapotban a vörös rémmel. Reggeli Magyarország 1941. jún. 28. 5.; *Szerző nélkül*: Hadiállapot. Pesti Hírlap 1941. jún. 28. 1.

26 *Szerző nélkül*: Egy alföldi kis faluból... Új Magyarság 1941. júl. 1. 5.

27 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. K. 428. MTI „könyomatos” hírek [=MNL OL K. 428.], d/6) sorozat, Pro domo, 1929–1944. 1941. jún. 27. 2. Az MTI hírei elérhetők az interneten: <http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a090829.htm?v=pdf&a=start>.

28 Márkus László et al. (összeáll., s. a. rend.): Nem engedélyezem! A cenzúra bizottság dossziéjából. Bp., 1975. 159.

29 *Szerző nélkül*: A kormányzó három napos találkozója... Nemzeti Újság 1941. szept. 12. 1.

30 *Szerző nélkül*: Horthy Miklós útja. Pesti Hírlap 1941. szept. 12. 1.

31 *Szerző nélkül*: Magyar dicsőség. Pesti Hírlap 1941. nov. 18. 1.; *Szerző nélkül*: Új úton. Magyarság 1941. nov. 18. 3.

32 Lásd ehhez Pihurik J.: i. m. 103.

„A súlyos harcokban a régi magyar dicsőséghez méltóan állottatok meg helyeteket. [...] Ti rendet tartottatok a területeken, melyeket fegyverrel szálltatok meg és magyar módon emberségesen bántatok a meghódolt ellenséggel.³³ Nyitott szemmel néztetek körül és láttatok, milyen anyagi nyomort és erkölcsi romlást idézett fel a bolsevista uralom. [...] Belenéztek a bolsevista hazugságok függönye mögé, bár a világ minden kultúrnépe azt látná, amit ti. Akkor megérténék, mennyire rászolgált az emberiség hálájára a német hadsereg, mely vállára vette orosz-lánrészét annak a súlyos és véres munkának, hogy megszabadítsa a világot a bolsevista gyalázattól és veszedelemtől.”³⁴

A vezérkép antikommunista üzenete 1941 nyarát követően az évfordulón megjelent cikkek és/vagy elmondott beszédek rendszeres elemévé vált. A Magyar Országos Véderő Egylet által rendezett antibolsevista kiállítás (1941. december 4–20., Budapest) egyik fő üzenete szerint Horthy kezde meg 1919-ben a bolsevizmus elleni küzdelmet az európai kontinensen.³⁵

A doni tragédiát követően annyi változás történt, hogy a kultikus szövegek ritkábban tartalmazták a bolsevizmus elleni küzdelem fontosságának üzenetét. Ebből következően az 1919-es eseményekre, így Horthy Miklós szerepére is kevesebbszer utaltak. Ezt követően ez az üzenet elsősorban a szélsőjobb oldali lapokban, illetve a német és az olasz sajtó szemlézett cikkeiben volt megtalálható.³⁶

Az állampolgárokkal szembeni elvárások³⁷

A háborús propaganda részeként a Horthy-képen keresztül az állami bürokrácia különböző elvárásokat is közvetített a társadalom felé. Ezek azt tükrözték, hogy milyen magatartást várt el az állam a polgáraitól a második világháború időszakában. Minden esetben Horthy Miklós volt a viszonyítási pont, a beszédeire, nyilatkozataira hivatkozva közvetítette ezeket a sajtó, a rádió vagy éppen a közoktatás (főként a történelemoktatás).³⁸ A vezér akarataként jelen-

33 A magyar megszálló alakulatok által elkövetett atrocitásokhoz lásd *Ungváry Krisztián*: A magyar honvédség a második világháborúban. Bp., 2005.

34 *Szerző nélkül*: A kormányzó Nyíregyházán. Reggeli Magyarország 1941. nov. 18. 5.

35 Az antibolsevista kiállítás tájékoztatója. Szerk. Bosnyák Zoltán. Bp., 1941. 18., 24.

36 Lásd például *Szerző nélkül*: A Völkischer Beobachter... Magyarország 1943. ápr. 21. 5.; *Szerző nélkül*: Német közlés... 8 Órai Újság 1943. ápr. 19. 1.; MNL OL K. 428. a) sorozat, Napi tudósítások, 1920–1944. [= MNL OL K. 428. a)] 1943. ápr. 18. 32.

37 Az ebben az alfejezetben közölt idézetekhez hasonlóak olvashatók egy korábbi tanulmányomban, amelyben már foglalkoztam az állampolgárokkal szembeni elvárásokkal. *Turbucz Dávid*: A sajtó szerepe a Horthy-kultusz építésében: A politikai hatalom elvárásai a magyar állampolgárokkal szemben. In: A sajtó kultúrák közvetítő szerepe 1867–1945. Tanulmányok. Szerk. Paál Vince. Bp., 2014. 109–110.

38 A tankönyvek közül lásd például *Marczell Ágoston*, *Szegedi Tasziló*: Egyetemes történelem III. A legújabb kor története a francia forradalomtól napjainkig a gimnázium és leánygimnázium

tek meg a megfogalmazott elvárások (a tankönyvekben nem minden esetben volt így), illetőleg a kormányzó példakép lett ezen a téren is. Ezen kötelességeket az elemzett szövegek érvei szerint a közös célok érdekében mindenkinek teljesítenie kellett, mindenkinek hozzá kellett járulnia a közös nemzeti célok eléréséhez.³⁹

Horthy Miklós 1941. június végén avatta fel Kenderesen az első világháborús hősi emlékművet. Ünnepi beszédében – többek között – a kötelességteljesítés és az önfeláldozás fontosságát hangsúlyozta.⁴⁰ Az eltérő politikai orientációjú lapok ezzel teljes összhangban a beszédet mindenki számára követendő „atyai” „iránymutatásnak”, „parancsnak” tekintették. A liberális *Esti Kurír* például így fogalmazott: „A nemzetnek pedig – minden fiának, minden pártjának, minden mozgalmának – kötelessége követni azt az irányt, amelyet az irányító kéz megjelöl.”⁴¹ A *Magyar Nemzet* tudósítása szerint a kormányzó „úgy szólt a nemzethez, mint a szigorú, de melegszívű pater familias a gyermekeihez”. Horthy beszédét „atyai intelemként” definiálták, ami „a legfőbb létparancsot fejezi ki”.⁴² A *Pesti Hírlap* így értékelte:

„Összetartásra, testvéri szeretetre hívja fel a nemzetet Horthy Miklós és csak ő tudja igazán, mit jelent ez egy nép életében, hiszen az összetartás, az egységes akarat csodálatos példája éppen benne magában testesült meg, amikor vervesztéségtől ájult nemzetéről lefejtette a vörös bilincseket és a megcsonkított országot talpra állította, életképessé tette.”

Horthy szavait úgy kell fogadnia a magyaroknak, „mintha atyánk mondaná, aki legjobban látja hibáinkat”.⁴³ A kormányzó szavait tehát nemcsak közvetítette a sajtó, hanem magyarázta, értelmezte is. A nemzetet egy családként írták le, amelynek tagjai az atya szavainak kötelesek engedelmeskedni. Minden magyar embernek teljesítenie kell a kötelességét a családjától kezdve a munkahelyén át a lakóhelyéig. Mindenhol, ahol valamilyen feladata és szerepe van. Ehhez hozzátették, hogy e kötelezettségek alól a kiváltságok nem jelentenek felmentést, amit hitelesített Horthy István halála: a kormányzói család is ugyanúgy szolgálta a hazát.⁴⁴ A kormányzó, a családja, az ősei és

VI. osztály számára. Bp., 1940. 161.; *Mesterházy Jenő: A magyar nemzet történelme a XVIII. század végétől napjainkig a mai állami szervezet ismertetésével. A líceum és a leánylíceum IV. osztálya számára.* Bp., 1941. 132–133.; *Szegedi Tasziló: Magyarország története a szatmári békétől napjainkig. A gimnázium és leánygimnázium VIII. osztálya számára.* Bp., 1942. 113.

39 Vö. *Richard Taylor: Film Propaganda. Soviet Russia and Nazi Germany.* 2., rev. ed. (Cinema and Society). London, New York, 2009. 157.

40 *Szerző nélkül: A nemzet atyjának intelmei.* Reggeli Magyarország 1941. júl. 1. 5.

41 *Szerző nélkül: Az államfő beszéde.* Esti Kurír 1941. jún. 30. 1.

42 *Szerző nélkül: A kenderesi üzenet.* Magyar Nemzet 1941. júl. 1. 1.

43 *Szerző nélkül: Horthy Miklós szólt.* Pesti Hírlap 1941. júl. 1. 1.

44 *Olasz L.: A kormányzóhelyettesi intézmény i. m. 241., 280–284., 340.; Dömötörfi Tibor: A Horthy-kultusz elemei. História XII. (1990) 5–6. sz. 25.; Turbucz Dávid: Horthy Miklós hetvenötödik születésnapja. In: „...nem leleplezni, hanem megismerni és megérteni”. Tanulmányok a*

főként az életét áldozó kormányzóhelyettes mutatják a kötelességteljesítés példáját a magyar nemzetnek, mert az életükben mindig teljesítették a kötelességüket, sosem tértek ki ez elől.⁴⁵

A különféle hazafias kötelezettségek elől nem lehet tehát kitérni. Nincsen olyan ok és körülmény, ami ezt lehetővé teszi a „becsületes” és „tisztességes” magyaroknak. A katonai szolgálatnak is eleget kell tenni ebből következően. Az erőszak ilyen módon, közvetetten vált a méltatások részévé. Nem volt jellemző, hogy uszító állítások, az ellenség megölésére felszólító kijelentések lettek volna e szövegekben. A fentiekből következett, hogy a vezér elvárásainak való nem megfelelés az államfő vezette nemzeti közösségből való kiszorulással járt, legalábbis a csoportképzés logikája szerint.⁴⁶

A Horthy-kép és az antiszemitizmus

Horthy „országglásának” zsidóellenes intézkedéseiről ritkán írtak a lapok, annak ellenére, hogy az első zsidótörvény elfogadása után egyre inkább eldurvult az antiszemita diskurzus.

A kormányzóválasztás huszonegyedik évfordulóján (1941. március 1.) Bécsy Bertalan makói polgármester egy Horthy-festmény leleplezése alkalmából ünnepi köszöntőt mondott. Ebben többek között a következő gondolatokat emelte ki:

„Horthy Miklós 1918-ban megérezte és előre látta azt, hogy nemzetünk sajátos lelki adottsága és országának embertelen szétdarabolása után csak akkor maradhat fenn, ha szakít a világháború előtti liberális kapitalista politikai és társadalmi renddel, és e helyett a népi és szociális társadalom megvalósításának útjára lép. Még nem volt fasizmus Itáliában, a nemzeti szocializmus még nem bontogatta szárnyait Németországban, amikor Horthy Miklós [...] a népi és szociális gondolatot írta lobogójára. Ellentétben az egész akkori világ liberális és demokrata beállítottságával Horthy Miklós Magyarországa, ez a csenevész trianoni torz, hirdetni merete azt, amit később két nagy nemzet csak súlyos nagy megpróbáltatások árán tudott megvalósítani és ami miatt az elmúlt világrend makacs őrei, az angol plutokraták és a nemzetközi zsidóság új világháborúba kényszerítették az emberiséget [...] Itt függ a kép még lepellel borítva, egy rövid idő után lehullik róla a lepel, s itt láthatjuk mindig azt a férfit, aki bölcs előrelátással és rendíthetetlen hittel kormányozta és kormányozza a nemzet hajóját.”⁴⁷

60 éves Romsics Ignác tiszteletére. Szerk. Gebei Sándor, ifj. Bertényi Iván, Rainer M. János. Eger, 2011. 456–457., 458.

45 *Szerző nélkül*: Horthy István a magyar kötelesség hősi halottja. Új Nemzedék 1942. aug. 21. 1.

46 *Szabó M.*: Politikai idegen i. m. 13–31.

47 Idézi *Forgó Géza*: Horthy Makón. Makó, 2001. (A Makói Keresztény Értelmiségi Szövetség Füzetek 30.) 57–58.

A makói polgármester saját szélsőséges, antiszemita politikai nézeteit indokoltnak látta összekapcsolni Horthy alakjával. A vizsgált időszakban a szélsőjobboldali sajtó Horthy-kultusz szempontjából releváns cikkeiben is megtalálhatóak voltak hasonló állítások, azonban ezekben ritkán hivatkoztak a magyar zsidóságra. Az *Új Magyarország* egyik születésnapi cikke azt írta, hogy Horthy Miklós 1919-ben „egy új koreszme acéloshítú hirdetője” volt. „Ő irányított bennünket arra az útra, amely újjászületésünkhöz vezetett és amelyhez hasonló pályákon győzedelmesen haladnak most előre kipróbált barátaink, a németek és az olaszok.”⁴⁸ Horthyt tehát a második világháború idején néhány cikk és beszéd, igazodva a korszellemhez, már az „új Európa”, a fasiszta és nemzetiszocialista ideológia előhírnökeként mutatta be. Alaptalanul. A fajvédelemre és az „Új Európára” vonatkozó utalások rendelkeztek antiszemita tartalommal, de ez is csak közvetett formában valósult meg, és nem is volt gyakori.

A világháború időszakában ezzel szemben, mint már említettem, az antibolsevizmus a Horthy-kép állandó eleme lett. Azokban a Horthy Miklóst magasztaló cikkekben, amelyek a Tanácsköztársaságot és/vagy a Szovjetuniót is jellemezték, szintén nem fordultak elő gyakran antiszemita kijelentések. Az egyik szélsőjobboldali napilap a Tanácsköztársaság értékelésekor például a „zsidó banditák” és a „szadista héber zsarnokság” szavakat használta.⁴⁹ A zsidótörvények hatására eldurvuló antiszemita diskurzus tehát érdemben nem módosította a Horthy-képet. Ez több tényezővel is magyarázható. Az egyik az volt, hogy Horthy nem tartotta fontosnak, hogy a „zsidókérdésről” a nyilvánosság előtt beszéljen.⁵⁰ Emellett, második tényezőként, arra kell még utalni, hogy a kormányzót méltató szövegekben nem jelentek meg konkrét bűnbakok, tehát nem konkrét személyeket és csoportokat neveztek meg bűnbakként. Nagyon ritkán került arra sor, hogy Kun Béla, a liberalizmus vagy éppen a zsidóság szerepelt volna a bűnbakok között. Az egyik erre vonatkozó példa Tormay Cécile egyik újraközölt cikke. Ez eredetileg 1930-ban jelent meg. Az író szerint Horthy a korszak elején „visszafoglalta az idegen fajok forradalmától és rabló megszállásától a megmaradt országot és lealázott fővárosát”.⁵¹ Az állítás antiszemita üzenete egyértelmű. Ezzel a példával ellentétben a kultusz építői a világháborús összeomlásról úgy írtak, hogy szimbólumokat („keresztre feszítés”, „sötétség”, „anarchia” stb.) használtak erre a célra.⁵² Ebből az következett, hogy e szövegeket a kortársak többféleképpen is

48 Szerző nélkül: Magyarország kormányzójának születésnapját... *Új Magyarország* 1940. jún. 18. 4.

49 Szerző nélkül: 23 évvel ezelőtt. *Magyarország* 1942. nov. 17. 7.

50 Horthy antiszemizmusához lásd *Turbucz Dávid*: Horthy Miklós antiszemizmus. A kormányzó szerepe a zsidóság sorsának alakulásában 1919 és 1944 között. *Kommentár* 7. (2012) 5. sz. 51–64.

51 *Tormay Cécile*: A kormányzó. *Nemzeti Újság* 1940. febr. 29. 1. Az idézett cikk a kormányzó-választás tizedik évfordulóján jelent meg eredetileg a *Napkeletben*.

52 Ugyanez mondható el az irredenta kultuszról is. *Zeidler Miklós*: A revíziós gondolat. Pozsony, 2009.

értelmezheték. A felsorolt példák esetén tulajdoníthattak nekik antiszemita tartalmat, ahogyan megtehették az ellenkezőjét is. Ettől eltérő értelmezési keretek közé is elhelyezhették őket. „A szimbólumok erejének forrása, mint Kertzer megállapítja, a szimbólumok jelentésének komplexitása és bizonytalansága.”⁵³ A nem egyértelmű állítások lehetőséget adnak így a különféle, a befogadótól függő értelmezésre. A Horthy-kép azért volt leegyszerűsített, mert ebben az esetben a kormányzó kultusza jobban be tudta tölteni integráló funkcióját. Emiatt eltérő nézeteket valló embereket is közös nevezőre hozhattott. Ezzel magyarázható, hogy Horthy a zsidóság és az antiszemiták számára is hivatkozási pont volt.⁵⁴ A hivatkozások tartalmában természetesen már markáns eltérések mutathatóak ki. A harmadik ok részben összefüggött a másodikkal: a „jó vezér” és a „rossz tanácsadók” megkülönböztetése, amely igen elterjedt volt a két világháború közötti vezérkultuszok esetén. A „jó vezér” semmiért sem felelős, míg a „rossz tanácsadók” tehetnek mindarról, ami az adott rendszer működésében kifogásolható.⁵⁵

A német megszállás időszaka: 1944

Mivel Horthy Miklós nem mondott le március 19-e után, így a kultusza a német megszállás után is létezett.⁵⁶ A németek törekedtek e kultusz ápolására, fenntartására,⁵⁷ és ezen a téren nem kevés partnert találtak Magyarországon. Lukács Béla, a kormánypárt, a Magyar Élet Pártjának elnöke április 1-jén például a következőképpen fogalmazott: „Az utat és a célt ma is Kormányzó Urunk mutatja. Őt kövessük és az Ő szavára figyeljünk.”⁵⁸

Április 14-én Horthy Miklós hadparancsot adott ki. A magyar honvédeket ebben arra szólította fel, hogy folytatni kell a Vörös Hadsereg elleni küzdelmet.⁵⁹ A miniszterelnökség sajtóosztályának utasítására a Legfelsőbb Hadúr szavait a még megjelenő napilapok „meleg kommentáló cikk” kíséretében közzétették.⁶⁰ A méltatások azt emelték ki, hogy Horthy Miklóst kell követni, mert „egyszer már megmentette magyar hazánkat a bolsevizmus pusztításá-

53 David I. Kertzer: *Ritual, Politics and Power*. New Haven, London, 1988. 11.

54 A magyar zsidóság kultuszépítő szerepéhez lásd Turbucz Dávid: „Megvéd minket...” A Horthy-kultusz és a magyar zsidóság. *Múlt-kor* 5. (2014) 4. sz. 106–111.

55 Arra is lehet utalni, hogy 1938-ig a Hitler-képnek nem volt lényegi eleme az antiszemitizmus. Ennek alapvető oka az volt, hogy Hitler a nyilvános beszédeiben egy ideig erről a kérdésről visszafogottabban beszélt. *Kershaw, I.*: i. m. 320–352.

56 Ennek bizonyos vonatkozásaihoz lásd Turbucz Dávid: *Vezérkultusz mint háborús propaganda. A Horthy-imázs a német megszállók szolgálatában*. *Múlt-kor* 3. (2012) 4. sz. 34–39.

57 A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. Összeáll., s. a. rend., bev. tan. Ránki György. Bp., 1968. 793., 797., 802., 805., 807.

58 *Szerző nélkül*: Vitéz Lukács Béla... *Pesti Hírlap* 1944. ápr. 2. 2.

59 MNL OL K. 428. a) 1944. ápr. 15. 26.

60 Uo. 13.; A hadseregen belüli Horthy-kultuszhoz lásd Dombrády Lóránd: *A legfelsőbb hadúr és hadserege*. Bp., 1990. 213–214.

tól. Tudjuk – folytatódott a magyarázat –, hogy [...] új küzdelmekre és új győzelmekre vezet minket”.⁶¹ Az üzenet egyértelmű: a kormányzó újból meg fogja „menteni” a magyarságot, mindenkinek mögötte kell felsorakozva menetelnie a jobb jövő felé. A megszállást követően kinevezett új miniszterelnök, Sztójay Döme, május 24-én mutatkozott be a képviselőházban. Beszédének fő üzenete szerint nemzeti kötelesség Horthy Miklós elvárásainak megfelelni.⁶²

Ebben a kontextusban helyezhető el Horthy Miklós hetvenhatodik születésnapja, amelyet a már kialakult rend szerint ünnepeltek. Az ünnepelés módjának bemutatása e tanulmány témája szempontjából nem lényeges.⁶³ Inkább arra szükséges felhívni a figyelmet, hogy a vidéki zsidóság deportálása ellenére a Pesti Izraelita Hitközség hálaadó istentiszteletet tartott Horthy tiszteletére.⁶⁴

Ennek oka egyfelől a kormányzó bizalmának megőrzése lehetett, mivel a Horthy-kultusz ápolása politikai célok elérésére is használható volt, olyan eszközt jelentett, amellyel a kortársak élhettek, ha úgy ítélték meg, hogy törekvéseiket ez sikerre tudja vinni. A kultuszépítésben való részvétel tehát nem csak őszinte azonosulással magyarázható. A másik ok az lehetett, hogy a nyilvános megszólalásaikban a magyar zsidóság reprezentánsai semmiért sem tették őt felelőssé, így a zsidóellenes törvényekért sem. Emiatt is folytathatták az éveken át gyakorolt kultikus magatartást: továbbra is méltatták a sorsukról, életükről döntő államfőt. 1919 óta – változó intenzitással – az volt a hivatalosnak tekinthető álláspont, hogy Horthy Miklós mindent megtesz a magyar nemzetért, minden egyes magyar emberért. Ebben a közegben szocializálódtak az első világháború időszakában születettek, ahogyan ez hathatott azokra is, akik felnőtt fejjel éltek már meg a Horthy-korszak kezdeteit. Különösebb ok az államfő ünnepelésére 1944. június 18-án értelemszerűen nem volt, a deportálások leállítatásáról ugyanis még nem hozott döntést Horthy Miklós.⁶⁵ Az 1920–1944 közötti időszakra vonatkozóan nem rendelkezünk reprezentatív forrásokkal arról, hogy a korabeli magyar társadalom, így a magyar zsidóság is, miként értékelte az államfő szerepét. 1944-ben pedig végképp nem készültek ilyen felmérések. Arra a kérdésre tehát, hogy a magyar zsidóság az 1944-es eseményekkel egy időben miként tekintett a kormányzóra, meglehetősen nehéz választ adni.

61 *Szerző nélkül*: Hadparancs. Magyarság 1944. ápr. 16. 1.

62 Képviselőházi Napló 1939–1944. XIX. köt. (1944. máj. 24.) 246–247.

63 Az ünnepségekhez lásd MNL OL K. 428. a) 1944. jún. 15. 10., jún. 18. 1., 5. és 26., jún. 19. 21., jún. 20. 4.; *Szerző nélkül*: Mélységes hódolattal... Összetartás 1944. jún. 20. 3.; *Szerző nélkül*: A kormányzó úr születésnapjának... Új Magyarság 1944. jún. 16. 7.; *Szerző nélkül*: A kormányzó születésnapját... Új Magyarság 1944. jún. 20. 3.; *Szerző nélkül*: Az egész ország ünnepelt. Új Nemzedék 1944. jún. 19. 3.

64 *Karsai László*: Horthy Miklós (1867–1957). Legendák, mítoszok, valóság. Beszélő 12. (2007) 3. sz. 72.

65 Ehhez lásd *Thomas Sakmyster*: Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944. Bp., 2001. 309–326.

Megítélésem szerint a Horthy-kultusz hatása nem negligálható. Az egyre erősödő diszkrimináció ellenére, mint említettem, Horthy Miklós alakja nem mindenkinél kapcsolódott össze a zsidóellenes intézkedésekkel. Erre említhető példaként a tizenöt éves Klein Mária, aki 1944. március 28-án többek között arról írt a naplójában, hogy 1941-ben saját versét szavalta el az iskolában a kormányzó névnapján. Pozitív volt tehát a képe Horthy Miklósról, nem tette őt felelőssé azért, ami az azt megelőző években történt. Abban bízott, hogy a kormányzó meg fogja őket védeni.⁶⁶ Ez csak egyetlen példa, de rámutat arra, hogy a kultuszok hatása ilyen tragikus időszakban sem szűnik meg törvényszerűen. Ezt a megállapítást további kutatásokkal árnyalni szükséges. A kultikus értékeléseket természetesen felülírhatták az egyéni és családi sorsok, tapasztalatok, ugyanis nem lehet kritikátlan befogadásról beszélni, de a kultusz hatását sem lehet zárójelbe tenni, mint ezt egy tizenöt éves kislány naplója is jelzi.

A születésnapj ünnepeléssel kapcsolatban arra kell még röviden utalni, hogy Horthy Miklós „történelmi” érdemei közül továbbra is a bolsevizmus 1919-es „legyőzésére” hivatkoztak előszeretettel a rajongó kortársak. A múltban a Horthy Miklós által egyszer már elért eredmények a jövőben is garantáltak – hangsúlyozták ismételten. A megszállók és a kiszolgálóik az államfőről kialakított képet felhasználták a megszállás és a Szovjetunió ellen folytatott küzdelem legitimálásához. Hangsúlyozva, hogy a március 19-e után történtek megegyeznek a kormányzó akaratával.

Összegzés

A Horthy-kultuszra a második világháború komoly hatást gyakorolt. Az a tény, hogy a kultusz 1938 után jutott el a csúcspontjára, nem függetleníthető az európai, tágabban a nemzetközi körülményektől és erőviszonyoktól. A magyar kormány arra is használta a kormányzó vezérkultuszát, hogy stabilizálja a politikai rendszert. Ennek részeként jelentősen megnőtt a közölt cikkek, a kiadott életrajzok stb. száma. Ezenkívül tartalmi változás is történt: a vezérképen belül előtérbe kerültek az antibolsevista üzenetek. Ezzel szemben az antiszemita diskurzus érdemi befolyást nem gyakorolt a Horthy-képre. A háború alatt az állampolgárokkal szembeni elvárások közvetítése is jóval gyakoribbá vált. A Horthy-kultusz a háborús propaganda része lett: 1941–1944 között nem különíthető el a két jelenség egymástól.

A Horthy-kultusz a korszak végén is arra volt hivatott, hogy választ adjon arra a kérdésre, hogyan juthat ki a magyar nemzet abból a helyzetből, amelybe

66 Sárdi Mária: Pokoli karácsony. Bp., 1994. 26–27.; Kunt Gergely: A kultuszteremtés társadalomtörténete. Szocializáció, előítélet, propaganda kamasznaplók tükrében (1938–1956). Doktori (PhD-) értekezés, ELTE BTK, 2013. 27–28., 104–105.

belekerült.⁶⁷ Ezt az üzenetet lényegében az eltérő politikai orientációjú lapok ugyanúgy fejezték ki, a vezérkép azonos elemeit használták, mert a kormányzóval kapcsolatos nyelvhasználat alapvetően homogén volt. Az ország kormányosa motívumát például különféle pártállású lapok alkalmazták már 1919 óta.⁶⁸ Ennek ellenére kimutathatóak tartalmi különbségek. A szociáldemokrata *Népszava* arra helyezte a hangsúlyt a visszafogott méltatásaiban, hogy a kormányzó jelenti a garanciát az alkotmányosság és az ország függetlenségének megőrzésére.⁶⁹ A baloldali és a liberális lapok is az államfőtől várták a jogrend és alkotmányosság fenntartását.⁷⁰ E napilapok hasábjain tehát amellet, hogy megjelentek a háborús propaganda állításai, az arra vonatkozó gyakori ígéretek, hogy a nemzet Horthy vezetésével képes lesz túljutni mindazon, ami akkor történt Európában, a belpolitikai jobbratulódással szemben az alkotmányosság megőrzésének üzenete is hangsúlyos volt. A szélsőjobboldali lapokban, mint írtam, értelemszerűen nem az alkotmányosság védelmezőjeként, hanem az „Új Európáért” küzdő vezérként méltatták az államfőt. Az elemzett lapok Horthy-képe közötti különbségekre még az mutat rá, hogy az antiszemitizmust megnyíben kötötték össze az államfő személyével. Látható, hogy ez nem volt jellemző, és amennyiben mégis, akkor részben a kormánypárti, főként a szélsőjobboldali lapok esetében említhető példa ezzel kapcsolatban.

Horthy Miklós szimbólumként tehát egymással egyet nem értő politikai csoportok számára vált hivatkozási ponttá és ez bizonyos mértékig rá is nyomta a bélyegét a különféle napilapokban közvetített Horthy-képekre. A jelzett eltérések ellenére az említett kérdésre a válasz azonban mindenhol ugyanaz volt: Horthy vezetésével a magyarságnak nincs oka félnie az aktuális és jövőbeli helyzetétől, a kormányzó ugyanis, mint tette ezt korábban is, most is mindenre meg fogja találni a megoldást.

67 *Olasz L.*: A kormányzóhelyettesi intézmény i. m. 74.

68 Nem a háborús sajtóirányítás az oka a homogén nyelvhasználatnak, hanem az, hogy már korábban kialakult, hogyan is kell beszélni a kormányzóról. A kormányzati sajtóirányítás szerepe a világháború alatt erősödött meg, amely új és kiélezett helyzetben utasította a szerkesztőségeket, akár tartalmi kérdésekben is, így például a hadba lépést követően vagy Horthy István halálakor. A háborús sajtóirányításhoz lásd *Sipos Balázs*: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Politika- és társadalomtörténeti vázlat. Bp., 2011. 209–239.

69 *Szerző nélkül*: Horthy István a kormányzóhelyettes. *Népszava* 1942. febr. 20. 1.; *Szerző nélkül*: 23 éve. *Népszava* 1943. márc. 2. 5.

70 *Szerző nélkül*: Horthy Miklós huszontkét éve. *Újság* 1942. márc. 1. 2.; *Szerző nélkül*: Horthy Miklós. *Esti Kurír* 1941. dec. 6. 5.; *Olasz L.*: A kormányzóhelyettesi intézmény i. m. 161–162.